

Krop og forandring

– kønnede landskaber i organisationer

AF JO KRØJER

Kan udviklingen af et kropsligt perspektiv på kønnede subjektiveringsprocesser være produktivt både for videnskabelige indsigter og for praktisk udviklingsarbejde med køn og ligestilling i organisationer?

Kan forskningens forståelser af kønets betydning række direkte ind i organisationsforandrende bestræbelser?

Arbejdet med køn og ligestilling i organisationer har for både forskere og praktikere handlet om at skabe forandring. For praktikernes vedkommende implicerer forandringsperspektivet et ønske om at skabe 'synlige' eller 'målbare' resultater på kort sigt, som fx en kønmæssigt mere ligelig fordeling af lederstillinger eller barselsorlovere. Forskere, der arbejder med køn i relation til arbejdslivs- og organisationsforskning, må således inddrage disse ønsker som relevante, samtidigt med at forskerens forandringsperspektiv ofte (også) sigter mod ændrede måder at begribe køn og kønnede relationer på. Måder, der af forskningen opfattes som mere sensitive, relevante – og ja, mere foranderlige. Set fra en forskerposition står de to forandringsmål ikke nødvendigvis i modsætning til hinanden, men forskningens tendens til at kredse om begrebsdiskussioner og metodologiske refleksioner, der i forskerens optik er en uundværlig del af forandringsperspektivet (Søndergaard 1999, Staunæs og

Petersen 2000, Krøjer 2003) kan undertiden af praktikere opleves som futile skrivelæse, der ikke bidrager konstruktivt til den ønskede organisationsudvikling.

I det følgende udfolder jeg en konceptualisering, der inddrager kroppen som relevant erfaringskategori for kønnet subjektivering, ved at foreslå at forstå kroppen som et sted. For at konkretisere forandringsperspektivet i denne begrebsliggørelse, inddrager jeg eksempler fra det forskningssamarbejde, som i udgangspunktet gav mig anledning til at bevæge mig nye steder hen med forståelsen af, hvad køn kan være i organisationer.

I 1999 indledte jeg et forskningssamarbejde med en stor privat organisation, LO.¹ Både LO og jeg selv havde klart formulerede ønsker om, at forskningssamarbejdet skulle medvirke til konkrete forandringer i organisationens arbejde med køn og ligestilling. I LO var der en erkendelse af, at det trods en mangeårig indsats ikke var lykkedes i noget større omfang at sætte køn og ligestilling på den fagpolitiske dagsorden, og få køns- og ligestillingsspørgsmål til at indgå som en integreret del af tillidsfolkernes faglige virke på deres arbejdspladser. Mit eget ønske om at lade forandrings- og forskningsprojektet have en stærk forankring hos nogle tillidsfolk og på deres arbejdspladser passede således glimrende med det fokus, som en væsentlig del af LO's ligestillingsindsats havde og stadig har som mål. Selv havde jeg desuden en videnskabelig interesse i at undersøge sammenhænge i arbejdslivet mellem køn, krop og sprog.

POSTSTRUKTURALISME OG KROP

Min interesse bundede i en erkendelse af, at kroppen syntes at være forsvundet ud af store dele af den nyere feministiske, poststrukturalistiske forskning. I opgøret med kønsessentialismen har opløsningen af Det Mandlige og Det Kvindelige gennem dekonstrueringer eller forstyrrelser af kontekstualiserede sproglige praksisser som be-

kendt været en udbredt strategi (fx Butler 1990, Butler 1993, Søndergaard 1996, men også Stormhøj 1998, Petersen 1999, Krøjer 1999, Tjørnhøj-Thomsen 2002). Imidlertid er der en udpræget tendens til, at kroppen så at sige forsvinder mellem linjerne i disse analyser, idet opmærksomheden rettes mod det, der siges, udtales. Ganske vist siges der meget *om* kroppen både med den almindelige betegnelse krop og under forskellige konceptualiseringer (som bl.a. 'performance' og 'performativity' samt seksualitet hos Søndergaard og Butler). Alligevel virker de førnævnte analytiske strategier som om, de fjerner sig fra det (diffuse), som jeg umiddelbart opfatter som kropslighed. Analyserne fører til indsigter, som man kan forstå og bifalde intellektuelt uden at opleve dem som kropslige realiteter. Det er vel at mærke ikke et særligt kendetegn for poststrukturalistisk og feministisk informerede analyser, men tværtimod et generelt træk ved videnskabelige tekster i almindelighed. Men det er for mig at se et særligt paradoks i feministisk poststrukturalisme, fordi den har som et erklæret mål at omhandle kroppe som en del af de diskursivt indlejrede måder for kønnethed. Mit forskningssamarbejde med LO har således for mit vedkommende, omfattet en bestræbelse på at geninstallere *kroppen* som mulighedsbetingelse for kønne subjektiveringsprocesser.

Altså var forskningsprojektet fra begyndelsen spændt ud mellem to forandringsperspektiver, der retter sig mod nogle umiddelbart forskellige steder, dels LO-organisationen og nogle industriarbejdspladser og dels forsknings- og universitetsverdenen. Spørgsmålet bliver derfor, om jeg som forsker kunne integrere de to forskellige aspirationer: Kunne jeg skabe en forskning, som både var meningsfuld og anvendelig for de involverede tillidsrepræsentanter (og dermed relevant for LO) og samtidigt producere en *udvidende*, videnskabelig reflekteret indsigt i kroppes betydning for kønne subjektiveringsprocesser? Kan der op-

stå et sammenfald mellem det (ligestillingsarbejde), der er eller bliver relevant på en industriarbejdsplads og det, der anerkendes som relevant, meriterende (køns)forskning på danske universiteter? Jeg sætter ligestilling og køn i parentes for at understrege, at spørgsmålet er alment og ikke eksklusivt forbinder sig til køns- og ligestillingsforskning.

ANVENDELSESORIENTERINGEN

I det følgende fortæller jeg om at forske på en måde, der forener disse forskellige positioner og aspirationer: Dels den praksisorienterede, der vægter konkret anvendelighed og nytte ved at arbejde med køns- og ligestillingsproblematikker på to industriarbejdspladser, dels den videnskabsorienterede der interesserer sig for udviklingen af begreber for en kropslig dimension af kønede subjektiveringsprocesser, dvs. de måder, hvorpå vi bliver til og oplever os selv og hinanden som mænd og kvinder.

En del af det anvendelsesorienterede i forskningssamarbejdet med LO bestod i, at jeg medvirkede i udviklingen af et nyt kursusforløb om køn og ligestilling for tillidsrepræsentanter. I dette kursusforløb var forandringsperspektiv og arbejdspladsforankring forbundet med, at kursusdeltagerne udpegede et konkret problem på deres arbejdsplads, som de ønskede at arbejde med at ændre i forbindelse med kurset. Kursusforløbet skulle bidrage til at identificere kønsaspekter af de problematikker og forandringsprocesser, som deltagerne beskæftigede sig med på deres arbejdspladser. Jeg fulgte fire af kursets første deltagere, nemlig en mand og en kvinde fra et mejeri og en mand og en kvinde fra et slagteri. Alle fire havde et tillidshverv på deres arbejdsplads, og jeg fulgte dem i et års tid. I det år deltog jeg i kursusforløbet sammen med dem, vi var ude på deres arbejdspladser, og jeg fik lov at interviewe dem. På den måde har jeg haft adgang til 4 tillidsfolks fortællinger om, hvordan de oplever arbejdet

med at begynde at inddrage køn og ligestilling som relevante temaer i deres virke som tillidsfolk.

De oplevelser, som de 4 deltagere fortalte mig, rettede min opmærksomhed og interesse mod de til tider manifesterede, til tider subtile, men altid tilstedeværende følelser af

“Moderne revolutionær dans”, Finn Suenson Forlag, 1978

modvillighed, vrede, skam eller skyld når nogen forsøgte at tematisere køn og ligestilling i relation til fagbevægelsen – eller til fagligt arbejde – eller i relation til arbejde i det hele taget. På den måde gav mine oplevelser sammen med de 4 deltagere anledning til, at jeg begyndte en bevægelse mod et andet sted, tilbage til universitetsverden, men med en ny idé. Jeg forestillede mig, at en udforskning af de følelser, som jeg til stadighed mødte, samtidigt var en måde at udforske et kropsligt perspektiv på kønnede subjektiveringsprocesser.

FØLELSER – EN KROPSLIG DIMENSION

Min idé var, at udforskningen af et kropsligt og følelsesmæssigt perspektiv ville kunne åbne for en anden indsigt i, hvorfor arbejdet med køn og ligestilling som fagpolitisk tema på arbejdspladsen er så vanskeligt. For at gøre det inden for en poststrukturalistisk tradition, var det i første omgang nødvendigt at identificere begreber for følelser og kropslighed, der kunne anvendes sammen med mine empiriske produkter.² Det blev den australske poststrukturalist og uddannelsesforsker Bronwyn Davies og hendes radikale tænkning af kroppen, der åbnede for, at jeg kunne fortsætte bevægelsen ind i de videnskabelige refleksioner over køn, krop og arbejdspladsrelationer. Her er især tre begreber centrale hos Davies, nemlig begrebet om kroppe og landskaber, som Davies kalder 'body/landscape relations', dernæst begrebet om oplevelsen af landskaber, som Davies kalder (be)longing, og endelig begrebet om at skrive, så teksten åbner for en kropslig viden, nemlig det, Davies kalder 'embodied writing'.

KROP OG LANDSKABSRELATIONER

Davies (2000)³ foreslår at begribe kroppen som et sted i et landskab, nemlig som en del af det landskab, der omgiver den. Men i den måde, som Davies tænker landskab på, er et landskab ikke bare et landskab i den betyd-

ning, som vi plejer at mene. Landskabsbegrebet i body/landscaperelationer henviser til alle de steder, vi befinder os. Vores arbejdspladser er landskaber, og vores kolleger er en del af arbejdspladsens landskab. For at gøre en sådan tænkning til en nærliggende mulighed er det nødvendigt at forstyrre grænsen mellem landskab og krop, så vi ser kroppen som *en del af landskabet* og ikke som 'et andet' i landskabet. På den måde er det Davies ønske at "*disrupt[ing] my taken-for-granted and clichéd ways of knowing my own body (...)*" (Davies 2000, 19)

Ved ikke at se kroppen som en entitet, men som en del af en relation, indskrives kroppen i en poststrukturalistisk optik fundet på Foucault (1980, 1980b, 1980c) nemlig som en del af en magtrelation. Det betyder, at kroppen produceres som subjekt i relation til landskabet. Og det betyder, at landskaberne produceres af vores kroppe, dvs. af den måde vi også kropsligt oplever landskaberne på. På den måde understreger Davies det geografiske steds betydning. Men et landskab i en body/landscape relation er ikke bare en objektiv størrelse, noget som man kan se på uden for vinduet. De er også *vores* landskaber. Når den kvindelige mejeriarbejder er på arbejde på mejeriet, er hun ikke nødvendigvis i det samme landskab som sin mandlige kollega, selvom han er på arbejde det samme *sted*. Den kvindelige mejeriarbejder *gør* noget andet i mejeriets landskab end sin mandlige kollega. Og hun har en anden relation til sine kollegaer end han har. Og de to har forskellige relationer til ledelsen, som derfor udgør et forskelligt sted i mejerilandskabet alt efter om det er kvindens eller mandens mejerilandskab. Landskaber, der almindeligvis opfattes som et geografisk sted indeholder altså hos Davies også kroppe. Relationerne mellem kroppe og landskaber bliver til et samlet begreb, fordi Davies ophæver grænsen og adskillelsen mellem krop og sted, mellem menneskelig væren og geografisk beliggenhed. Body/landscaperelationen betegner på den måde

en 'befinden-sig'. Den måde, som den mandlige og kvindelige slagteriarbejder befinder sig på slagteriet på, er forskellige, ligesom den måde, den mandlige slagteriarbejder befinder sig på slagteriet på, ikke nødvendigvis er samme måde som hans mandlige kollegaers.

Landskaber forstås med body/landscaperelationen som en slags forlængelse af kroppen. Davies kalder det, at landskabet er medudstrækkende kroppen, og hun foreslår at se kroppen som et sted, der foldes af og ind i landskabet. Når man møder på slagteriet til sin første arbejdsdag, sker der noget med ens krop. Når kroppen befinder sig i den nye body/landscaperelation til slagteriet, oplever man sin krop på en anden måde. Og den kropslige oplevelse af at være på slagteriet bestemmer, hvad det er for et slagterilandskab, man oplever. Dermed gør Davies op med opfattelsen af landskaber som naturaliserede og forstår i stedet alle landskaber som både naturlige og som diskursivt konstituerede og konstituerende. Davies pointe i at anskue kroppe og landskaber sådan er at hævde, at vi også subjektiveres i kraft af den magtrelation, vi indgår i til landskabet.

AT MÆRKE KROP OG LANDSKAB

Body/landscaperelationer er altså *en* af de typer af relationer, som subjektiveringsprocesser finder sted i. På den måde åbnes for en analyse af subjektiveringsprocesser, som omhandler den måde vi oplever os selv i vores omgivelser i sanset, rumlig og konkret fysisk forstand. Jeg har valgt at bruge ordet 'mærke' i min danske version af Davies' konceptualisering, fordi det, udover at kunne beskrive en sanseoplevelse af noget, samtidig indeholder betydningen at afsætte mærker, hvilket er en af de processer i en body/landscaperelation, som Davies understreger. Body/landscaperelationen er en relation, hvor kroppen mærker landskabet og landskabet mærker kroppen. Det betyder, at den måde vi mærker vores krop på, er af-

hængig af, hvilket landskab vi befinder os i, og hvilken relation vi har til det landskab.

Når jeg fortolker Davies' begreb om body/landscaperelationen som jeg gør her, bliver det tydeligt, hvor tæt det er forbundet med Foucaults teoretisering over subjektets tilblivelse i magtrelationer og magtens produktive kraft. Ligesom magten hos Foucault (1980, 1980b) er et vilkår i sociale og diskursive processer, er landskabet hos Davies et vilkår i kroppens processer. I begge tilfælde er der tale om gensidigt konstituerende processer, der producerer subjektivitet.

(BE)LONGING

Nu siger jeg, at body/landscaperelationer kan mærkes. Davies' begreb for, hvordan vi sanser vores relationer til landskaber, er (be)longing. Davies sætter parentes om (be) i belonging for at understrege, at (be)longing er en dobbelt proces. Det at tilhøre og høre til (belong), fx i et landskab, rummer også en længsel (longing) mod et andet sted. Når en kvindelig slagteriarbejder fortæller om at være hjemme hos sig selv, åbner (be)longing for en læsning af hendes hjem som et landskab, hun tilhører, men også længes ud af. Andre gange kan længslen være mod netop at høre til i det landskab, som man er i. Samtidigt kan længsel kun forstås, hvis man tilhører eller hører til et sted, idet længsel per se rummer en rettedhed væk fra eller hen imod noget fx et andet sted. Længsel kan i (be)longing således både være længsel mod og længsel fra. Desuden betegner (be)longing det forhold, at når vi skaber bestemte måder at høre til i landskaber på, må det forstås som en længsel mod at tilhøre noget. Dermed betegner (be)longing den subjektive identitetsskabende følelse af længsel og tilhør. (Be)longing er følelsen af at længes, tilhøre og dermed blive til i et landskab. De 4 tillidsfolks arbejde og varetagelse af deres tillidshverv er en måde, hvorpå de skaber en bestemt (be)longing i relation til deres arbejdsplads.

Deres (be)longing producerer bestemte muligheder for at opleve sig som kollega eller ansat. Slagteriet og mejeriet giver dem steder og relationer at opleve tilhør og længsel i, men de har hver især forskellige muligheder for at høre til og længes. (Be)longing betegner altså en følelsesmæssig oplevelse af body/landscape relationen. Det er gennem vores følelse af dette tilhørsforhold vi mærker, hvilken relation vi har til de landskaber, vi befinder os i. (Be)longing handler således om, hvordan vi mærker os selv som subjekter. Samtidigt betegner (be)longing, at vi igennem vores subjektiveringsprocesser blandt andet udfolder det, vi længes efter at mærke.

SKRIVNING MED KROPPEN

Med Davies begreber om body/landscape relationer og (be)longning er det altså muligt at tænke og begribe kønnet subjektivering i arbejdslivet på en ny måde. Spørgsmålet er herefter, hvordan de indsigter, en sådan tænkning bidrager med, kan formidles, dvs. spørgsmålet om videnskabelig repræsentation. Her er skrivningen indtil videre et vilkår, både for Davies og for mig. Min bestræbelse med hensyn til repræsentationen af de 4 deltageres fortællinger, og de indsigter om køn, krop og arbejdspladsrelationer, som de gav anledning til, er at finde en repræsentationsform, som gør det muligt at formidle den kropslige og sanselige dimension, som jeg har identificeret med Davies' begreber. Og for Davies er det et væsentligt anliggende at få skrivningen, dvs. den skriftlige repræsentation til at:

“unlock the cultural meanings of bodies and landscapes in order to make them visible”,
(Davies 2000, 34).

Derfor bliver det afgørende for Davies at udvikle en form for skrivning, der muliggør en sådan oplåsning. Inspireret af blandt andre den franske feminist H elene Cixous (1991) arbejder Davies med en skriveform,

hun kalder ‘embodied writing’. Davies giver følgende eksemplariske beskrivelse af, hvordan ‘embodied writing’ kan udfolde sig:

“I entered into the flow of their words, to live in my own body the experience they were writing about. Intuitively I read the words that were written, and if they prevented rather than facilitated my entry into the embodied experience, if the words prevented me from knowing the embodied detail, then I looked more closely at them, I searched for the clich es, the words that have been over-used, which has lost any specific embodied reference (...) It was specificity of embodied experience that we sought in the writing.”
(Davies 2000, 49)

Davies' ‘embodied writing’ er en m ade at arbejde systematisk med at f a adgang til det, hun kalder ‘embodied detail’ og ‘embodied experience’  alst a kropsligt sansede, specifikke oplevelser af os selv i landskabet. Embodied writing er en m ade at genkalde sig oplevelser p a en m ade, der er *“heavily saturated with emotions”*, som hun siger (Davies 2000, 34). De sansninger, som embodied writing udfolder, bliver den n ogle, der – b ade under skrivningen og under l esningen – kan l ase den kulturelt klich epr agede betydning af forst aelsen af os selv op. Til at facilitere en embodied writing er begrebet (be)longing virksomt, n ar man arbejder empirisk. I arbejdet med at transformere empiriske produkter – fx interviewudskrifter – har jeg med (be)longing begrebet iv erksat en l esning, der identificerer kropslige, sanselige oplevelser. Det vil sige en l esning af de 4 deltageres fort ellinger om body/landscape relationer, der retter opm erksomheden mod det umiddelbart sanselige i teksten. Derefter fors oger jeg med en embodied writing at uddrage og tydeligg ore det kropslige og sanselige i fort ellingerne om mejeriet og slagteriets landskaber. Davies understreger, at et form al med embodied writing er at opleve skrivning som

noget, der ikke udelukkende foregår i hovedet, men netop kan: “*disrupt the idea that mind rests only in one part of the body*” (Davies 2000b, 168).

LÆSNING AF LANDSKABER

Det vil sige, at Davies bestræbelse på at forstå subjektiveringsprocesser er mundet ud i en anerkendelse af nødvendigheden i også videnskabeligt at sætte spørgsmålstejn ved forståelsen af viden som en streng rationel foreteelse. Man må læse hendes skrivning af kroppen og kropsliggørelsen af skrivningen som et projekt, der forstyrrer hjerne/krop binariteten og den tilhørende viden/følelse binaritet. Davies foreslår, at viden også er kropslige følelser og følelser af kropslighed. Og det at arbejde med vidensproduktion ud fra en sådan definition af viden implicerer nye måder at skrive og læse på. Når Davies på den måde iværksætter en forstyrrelse af gængse opfattelser og definitioner af viden, (skrivning og krop) bliver det indimellem uklart, hvad hun præcist mener med disse begreber – og det er måske også hensigten. Det er derfor nødvendigt at understrege, at når Davies fx taler om knowledge og embodiedness, skal det ikke forstås som en slags underliggende eller ubevidst kropslig viden, som kan ‘afsløres’ gennem embodied writing. Det må derimod forstås som en måde at etablere et andet vidensspor på, som kan forstyrre den klichéprægede, stivnede diskursivt indlejrede viden, vi allerede har. Landskaberne og vores relationer til dem skal nemlig ikke blot forstås som geografiske steder, men også som “*emotional and political and conceptual landscape*” (Davies 2000b, 41). Landskaber er således allerede diskursiverede gennem politik, følelser og begreber. Når jeg eksempelvis læser en tekst, hvor en mandlig slagteriarbejder fortæller om en almindelig arbejdsdag, så ved jeg, at der i teksten er tale om en mandedomineret arbejdsplads med en veludviklet konkurrencepræget machokultur. Jeg ved det fra mit kendskab til

køns- og arbejdslivsforskning, og jeg ved det, fordi slagteriarbejderen selv siger det. Men gennem en embodied læsning mærker jeg noget andet, når jeg læser den samme tekst. Nemlig en (be)longing, hvor slagteriarbejderen producerer slagteriet som et landskab fuld af omsorg. Et landskab, han kan høre til i ved at udvise hensynsfuldhed og hjælpsomhed i relationerne til de andre mænd i landskabet. *Den* kropslige oplevelse af teksten kan en embodied writing bringe frem. Og på den måde kan embodied writing blive et alternativt vidensspor, der kan åbne for en transformering af diskursiverede landskaber indeholdende mennesker, følelser, politikker og begreber herom.

DIGTE SOM VIRKSOM METAFOR

Kristeva⁴ påpeger, at der med Descartes og oplysningstidens rationalisme indstiftes et hierarki, hvori metaforer anses for at være det modsatte af rationel tænkning og som sådan mindre værdifuld med hensyn til vidensformidling. Feministen Defromont (1990) foreslår, at det er på tide at anskue metaforiske udtryksformer som andet og mere end illustrative eksempler og snarere se metaforer som noget frugtbart og produktivt for tænkningen. Metaforer er nemlig kød for tanken, siger Defromont (1990). Pointen er, at metaforer knytter tanker til andet end ideer, fordi metaforer giver tanker en krop. Både Davies og Defromont fremhæver Cixous’ bidrag til poststrukturalistisk tænkning, nemlig en tænkning som er metaforisk og som sådan kropslig. Cixous’ (1991) arbejde giver Davies anledning til at tale om ‘the thinking body’. Pointen med en sådan tænkende krop er for både Defromont og for Davies, at den giver mulighed for at reflektere uden at abstrahere, dvs. at man ikke behøver at trække sig væk fra det, man tænker over, før man kan tænke over det, men at man derimod lader tænkningen finde sted uden at bortskaffe kropsligheden.

I mit arbejde med konceptualiseringen af

en kropslig dimension af kønnet subjektivering bruger jeg metaforer til at iværksætte to afgørende greb for at repræsentere mine empiriske produkter. I min bestræbelse på at finde frem til en embodied writing, der kan præsentere og repræsentere de 4 tillidsfolks fortællinger, har jeg engageret en allerede velkendt skriftlig genre eller form nemlig digtformen. Digtet bliver i min afhandling en metafor, der gør det muligt at repræsentere empiriske produkter på en måde, så de kan læses kropsligt og ikke som en abstraktion. Digtets metafor åbner empirien for en læsning, der ikke fjerner sig fra landskaberne ved at holde dem ud i strakt arm, men derimod inviterer læseren ind i landskaberne.

Når jeg kalder digtformen for en metafor, er det også fordi, jeg ikke mener at de empiriske repræsentationer, jeg frembringer, skal forstås som poesi. Jeg kalder dem 'fortætninger'. Fortætning er således endnu en metafor, én, der benævner indholdet i digtformen, altså det som digtene repræsenterer. Fortætning er det, der fx sker med vanddamp, der afkøles og bliver til dråber. Dråben er en fortættet form af den damp, som før svævede i luften. Dråben er koncentreret. Man kan smage på den, hvis man vil. I mit arbejde med de 4 deltageres fortællinger har jeg iværksat en fortætning af teksterne, hvorunder jeg har forsøgt at destillere 'embodied detail': de 4 tillidsfolks kropsligt sansede, specifikke oplevelser af at være i bestemte landskaber. Funderet i min iværksættelse af Davies' begreber hævder jeg, at fortætningerne er en repræsentation. De repræsenterer måder at mærke steder på. En kropslig læsning af at være mandlig slagteriarbejder kan mærkes sådan:

En almindelig arbejdsdag

Den starter med at jeg kommer
tyve minutter før.
Sætter mig over i kantinen
og forsøger på
at få en god dag i gang
med at sige godmorgen og være positiv.

Hjælper mester med at der er folk
på pladserne
og der kommer et godt flow fra starten.
Hvis ikke der gør det
så er der allerede gået kage i det
fra om morgenen af.

/Jan

POETISERING OG VALIDITET

Det man giver afkald på i en videnskabelighed, der nærmer sig en poetisk form, er rationaliteten. I arbejdet – både det videnskabelige og det praktiske – med køn og ligestillingsspørgsmål, mener jeg man efterhånden må sige, at rationel analyse og logisk argumentation har vist sig at være utilstrækkelige som forandringsredskaber. Og man kunne spørge, om det er fordi rationel viden eller videnskab bliver irrelevant i netop den sammenhæng?

Ikke en skid

Mine mandlig kolleger
de siger
du skal ikke bøvle en skid
for de piger.
Bare lad dem
passe sig selv.
Men det mener jeg
er forkert.

/Bjarne

Både ud fra en poststrukturalistisk videnskabsteori og hvis man betragter fortætningerne som poesi i lighed med den videnskabelighed, som forskere som Laurel Richardson og Carolyn Ellis (1997) repræsenterer, er det ikke meningsfuldt at hævde, at repræsentationernes videnskabelige værdi afhænger af, om de er valide i normalvidenskabelig forstand. Dvs., om de er en sand repræsentation af de mennesker og landskaber, de omhandler. En postmoderne videnskabelighed implicerer imidlertid ikke, at forskningen kan se bort fra spørgsmål om validitet. Det betyder derimod, at spørgsmålet om gyldighed får en anden betyd-

ning, som ikke går på at afgøre, om forskningen frembringer sandhed – i betydningen virkelighedsafspejling, men som i stedet bliver et spørgsmål om *hvem* repræsentationerne er sande for. Derfor har det været vigtigt for mig at undersøge, om fortættningerne indeholder en sandhedsværdi for de mennesker, som fortættningerne er produceret i relation til. Det vil i første omgang sige de 4 tillidsfolk fra projektet og i anden omgang tillidsfolk andre steder fra. Derfor kan mit forskningsprojekt ikke anses for at være fuldstændigt før gyldigheden af fortættningerne også er afprøvet i LO-organisationen. Det oprindelige forskningsprojekt er derfor blevet efterfulgt af et opfølgende arbejde, hvor jeg sammen med tillidsfolk rundt om i landet har udviklet en måde at bringe fortættningerne i anvendelse som et redskab i LO's ligestillingsarbejde på arbejdspladserne. Den fremgangsmåde hviler i forlængelse af validitetsdiskussionen på en præmis om, at gyldighed konkret er knyttet til et spørgsmål om praktisk meningsfuldhed. Eller med andre ord: Fortættningernes validitet afhænger i min forskningsetiske forståelse også af, om de kan læses og mærkes som relevante og meningsfulde bidrag i de landskaber, som de i udgangspunktet fortæller fra. Dermed er vi tilbage ved artiklens indledende spørgsmål der nu kan formuleres som: Kan man organisationsforandre kønsspecifikt med digte?

KØN, KROP OG

ORGANISATIONSFORANDRING

Det korte svar er: Ja, det kan man. Den lidt længere forklaring handler om, hvordan det kan komme i stand. Ved at lade fortættningerne indgå i en række forskellige gruppe-refleksioner, har jeg fundet en måde at bringe fortættningerne, og de indsigter de rummer, tilbage i en praktisk, anvendelsesorienteret kontekst. Grupperefleksionerne tematiserer forskellige aspekter af kønne subjektiveringsprocesser, som de udfolder sig i relation til industriarbejde og i kryds-

feltet mellem familie og arbejdsliv. De temaer, jeg hidtil har arbejdet med, er bla. 'at høre til' og 'kønnede fortællinger'. Indledningsvis læser deltagerne i gruppen et udvalg på ca. 10 fortættninger. Under den første læsning beder jeg deltagerne om hver især at vælge én af fortættningerne for sig selv. Kriteriet for udvælgelsen er netop at fortættningen læses og mærkes som særligt nærværende og/eller genkendelig for den enkelte læser. Grupperefleksionerne tager udgangspunkt i, at hver deltager læser sin udvalgte fortættning op og fortæller, hvorfor de har valgt den og hvad den ifølge deres oplevelse handler om. Jeg forsøger med spørgsmål at få detaljerede, sansede beskrivelser af de steder og relationer, som deltagerne bringer ind i refleksionerne over den fortættning, de har valgt. Opmærksomheden på de kropslige sansninger af arbejdspladserne og de relationer, der udfolder sig der, har vist sig at være en overraskende virksom metode til at forstyrre tilvante opfattelser af arbejds- og hverdagslivet. En måde at se 'det samme/n på en ny måde'. Fx kan en fortættning om at holde pause give anledning til, at en kvinde fortæller om sin oplevelse af at gå til frokost i kantinen på sin arbejdsplads. I forlængelse af spørgsmålene til 'embodied detail' kommer refleksionerne til at handle om, hvordan hun og hendes kolleger sidder opdelt under pauserne. Videre under grupperefleksionen fortæller kvinden om, hvordan hun selv arbejder med aktivt at indgå på forskellige måder i relationerne til de andre kvinder på fabrikken, afhængigt af om der er mænd til stede under pausen eller ej. Når bestemte mænd er til stede, kan hun ved at etablere et særligt 'rygekammeratskab' med mændene, indgå mere distanceret og overordnet i relationen til de kvindeligt kollegaer. Denne måde at opleve frokostpausen og kantinens landskab på er ny for den pågældende kvinde, og giver hende en anderledes forståelse af magtrelationerne på hendes arbejdsplads og ikke mindst en ny indsigt i sin egen måde at indgå i relationerne på.

På de kurser, hvor vi har arbejdet med fortætninger i refleksionsøvelser om køn og arbejdsliv, har de altså vist sig at kunne producere diskussioner og refleksioner over oplevelser, som deltagerne ikke før havde inddraget som relevante i deres arbejde med køn og ligestilling. Den kvinde, jeg fortalte om ovenfor, havde ikke i udgangspunktet tænkt på frokostpausen som et særligt køns- eller ligestillingspolitisk anliggende. Hun valgte fortætningen om at holde pause, fordi hun fandt den særligt vedkommende for sig selv under læsningen. På samme måde er kønsarbejdsdeling et tema, som grupperefleksionerne ofte kommer til at handle om, selvom det ikke er den direkte anledning i de fortætninger, som deltagerne vælger. Kønsarbejdsdeling er en problemstilling, som er velkendt i arbejdet med ligestilling på arbejdspladserne. Imidlertid har det indtil videre ikke ændret på det forhold, at det danske arbejdsmarked er stærkt segregeret både horisontalt og vertikalt (Emerik m.fl. 1997, LO/CASA 1999, Krøjer 2003). I de diskussioner og refleksioner, som deltagerne har engageret sig i med fortætningerne som udgangspunkt, er det imidlertid blevet muligt at etablere helt nye og mere vidtrækkende forståelser af kønsarbejdsdelingens karakter og konsekvenser; forståelser som er funderet på deltagernes kropslige oplevelser eller genkendelser af de krop/landskabsrelationer, som de læser i fortætningerne. Deltagernes anderledes oplevelser åbner mulighed for nye måder at udfolde ligestillingsarbejdet på, som har udgangspunkt i en ny forståelse af, hvilke organisationsforandringer der er ønskelige.

Slagterisprog

De snakker jo ikke
sådan decideret sammen
de råber sammen
fra den ene afdeling
til den anden.
Det sprog de bruger
det er groft

det er ukvemsord
og din lille mokke
og få fingeren ud
af et vist sted.

De kalder det slagterisprog

/Margot

Jeg har med mit arbejde forsøgt at vise, at hvis man vil reflektere over, hvordan kønnede subjektiveringsprocesser mærkes og samtidigt vil formidle refleksionen, så kalder det ikke på distancerede, rationelle analyser, men på transformerende kropslig skrivning. I den forstand repræsenterer fortætningerne *både* kropslige oplevelser af landskaber *og* en videnskabelig erkendelsesproces.

Afslutningsvis vil jeg knytte et par kommentarer til forandringsperspektivet; eller -perspektiverne, idet der er (mindst) to forskellige, som retter sig hvert sit sted hen. Først er der et forandringsperspektiv, hvis rettet er velkendt i poststrukturalistisk kønsforskning nemlig forsøget på at producere nye måder at forholde sig til køns- og ligestillingsproblematikker på. Dette forandringspotentiale er forbundet med de anderledes måder at vide kønnetheden på, som begrebet om krop/landskabsrelationer tilbyder.

Dernæst er der de forandringsmuligheder, som knytter sig til grupperefleksionerne. Grupperefleksionerne er blevet mulige som en direkte følge af mit arbejde med fortætningerne og er således et eksempel på, at begrebsudvikling og arbejde med anderledes former for videnskabelige repræsentationer kan have konkrete konsekvenser for praktisk ligestillingsarbejde i organisationer. Eller måske snarere for konkrete ligestillingsinteresserede personer i organisationer. I den måde grupperefleksionerne udfoldes på, har det nemlig indtil nu været som refleksioner, der først og fremmest inddrager deltagernes egne kønnede subjektiveringsprocesser – hvad enten de er rettet mod deres egne kroppe og landskaber eller andres.

NOTER

1. Forsknings samarbejdet startede som et ph.d.-stipendium samfinansieret af RUC, Forskerakademiet og LO. Samarbejdet er siden fortsat efter ph.d.-stipendiets afslutning.
2. Med betegnelsen 'empiriske produkter' understreger jeg det efterhånden trivielle standpunkt, at kvalitative forskningsmetoder er medproducerende af den empiriske kontekst: Jeg har været med til at producere en empirisk kontekst, der rummer forskning, relationer og oplevelser, som ikke ellers ville have været der på netop denne måde. Se videre diskussion i Krøjer (2003), Staunæs og Petersen (2000).
3. For en introduktion til Bronwyn Davies i øvrigt se Søndergaard (2000).
4. Her fra Defromonts læsning af hende i Defromont (1990).

LITTERATUR

- Butler, Judith (1990 opr., anden udgave: 1999): *Gender Trouble*. Routledge, New York og London.
- Butler, Judith (1993): *Bodies that matter – on the discursive limits of "sex."* Routledge, New York.
- Cixous, Hélène (1991): "Coming to Writing." I: Deborah Johnson (1991): *Coming to Writing and Other Essays*. Harvard University Press, Cambridge, London.
- Davies, Bronwyn (2000): *(in)scribing body/landscape relations*. Alta Mira Press, Walnut Creek/Oxford.
- Defromont, Françoise (1990): "Metaphorical Thinking and Poetic Writing in Virginia Woolf and Hélène Cixous." I: Helen Wilcox m.fl. (Red.): *The Body and the Text*. Harvester Wheatsheaf.
- Emerek, Ruth mfl. (red.) (1997): *Brydninger – perspektiver på det kønsopdelte arbejdsmarked*. Arbejdsmarkedsstyrelsen, København.
- Foucault, Michel (1980): "The Confession of the Flesh." I: C. Gordon (Red.): *Power/Knowledge – selected interviews and other writings 1972-77 by Michel Foucault*. Pantheon Books, New York.
- Foucault, Michel (1980b): "Two Lectures." I: C. Gordon (Red.): *Power/Knowledge – selected interviews and other writings 1972-77 by Michel Foucault*. Pantheon Books, New York.
- Foucault, Michel (1980 c): *The History of Sexuality, vol. I*. Vintage/Random House, New York.
- Dansk udg.: (1994) *Viljen til viden – seksualitetens historie I*. Det lille Forlag, Frederiksberg.
- Krøjer, Jo (1999): "Kønnet diskurs" specialerapport i *rapportserien nr. 79*. Tekstforlaget, Roskilde Universitetscenter.
- Krøjer, Jo (2003): *Det mærkede sted. Køn, krop og arbejdspladsrelationer*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.
- Petersen, Eva Bendix (1999): "Køn, virksomhed og kompetence. En destabiliserende diskursanalyse af videnskabssamfundets kønede konstruktioner", arbejdsrapport nr. 6. I: Henningsen (Red.): *Køn i den akademiske organisation*. Institut for Statskundskab, København.
- Staunæs, Dorte og Petersen, Eva B. (2000): "Overskridende metoder" I: *Kvinder, Køn og Forskning*, 9. årgang nr. 4/2000. Sociologisk Institut, København.
- Stormhøj, Christel (1998): *Kønnet vi tænker, kønnet vi gør*, Ph.D. afhandling nr.7. Sociologisk Institut, København.
- Tjørnhøj-Thomsen, Tine (2002): "Fra barnløshed til forældreskab" I: *Kvinder, Køn og Forskning*, 11. årgang nr. 1/2002. Sociologisk Institut, København.
- Søndergaard, Dorte Marie (1996): *Tegnet på kroppen. Køn: koder og konstruktioner blandt unge voksne i Akademia*. Museum Tusulanum, København.
- Søndergaard, Dorte Marie (1999): "Destabilising Discourse Analysis – Approaches to Poststructuralist Empirical Research" *Arbejdsrapport nr.7* 1999. Institut for Statskundskab, København.
- Søndergaard, Dorte Marie (2000): "Kønnet subjektivering" I: *Kvinder, Køn og Forskning*, 9. årgang nr. 1/2000. Sociologisk Institut, København.

SUMMARY

The article discusses the impact of embodied ways of knowing and conceptualizing gender. Is it productive in developing new understandings of gendered subjections in organizations and does it apply to practical work on gender equality in organizations? The focus in the article is to investigate the question of the body in poststructuralism, and furthermore to establish how this links to the gendered ways of knowing bodies in organizational changes.

Jo Krøjer, cand.techn.soc., ph.d.
Adjunkt i arbejds- og organisationspsykologi på Roskilde Universitetscenter